

УДК: 314.18:331.582:338.432

ВІДРОДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНО – ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ

С.Г. Кафлевська, к.е.н.

Вінницький національний аграрний університет

Досліджено та проаналізовано сучасний стан демографічно – трудового потенціалу України та зокрема Вінницької області. Сформовано основні напрямки відродження трудового потенціалу регіону.

Ключові слова: демографія, трудовий потенціал, безробіття, зайнятість населення.

Вступ. На етапі становлення ринкової економіки України, надзвичайно важливо усвідомити вирішальну роль трудового потенціалу в економічному розвитку, а також те, що людина при цьому є кінцевою метою будь-якого виробництва в аграрному секторі.

Згідно Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 року передбачається орієнтація на розвиток великотоварного виробництва, що розглядається в якості великої передумови досягнення високого рівня конкурентоспроможності не тільки на внутрішньому, а і на світових ринках продовольства. І одночасно ставиться за мету збереження демографічного потенціалу і трудових ресурсів аграрного сектору [1].

Постановка завдання. Дослідженню проблем формування та використання трудових ресурсів села та відтворення трудового потенціалу аграрного виробництва присвячені наукові роботи П. П. Борщевського, О. А. Богуцького, О. Гудзинського, О. Дякова, В. Дієсперова, І. Л. Левицькі, М. Й. Маліка, М. М. Матюхи, П. Т. Саблука, М. Шаповала, О. Г. Шпикуляка, В. В. Юрчишина, К. І. Якуби та інших.

Разом з тим ряд питань, особливо тих, що стосуються якісних характеристик трудового потенціалу аграрної сфери, галузевих умов і факторів його відтворення розглянуті недостатньо і потребують подальшого вивчення і дослідження у тісній прив'язці до соціально – економічних умов конкретного підприємства.

Економічна наука та практика України сьогодні ще не мають моделі дієвого механізму впливу на відтворення трудового потенціалу в сільському господарстві, адекватного сучасному стану ринкових перетворень. Комплексний та системний підхід до цієї проблеми майже відсутній. Невирішеність проблеми забезпечення аграрної галузі ресурсами живої праці потрібної кількості та якісного складу та відсутність належних умов ефективного формування та використання трудового потенціалу призвели до низької ефективності галузі.

Різні регіони країни мають свої особливості розвитку і зміна чисельності трудових ресурсів у кожному окремому взятому регіоні зумовлена впливом різних чинників. Тому доцільно дослідити стан трудових ресурсів у регіональній економічній системі. Недостатньо дослідженими залишаються також питання, пов'язані із особливостями використання трудових ресурсів саме аграрного регіону.

Результати. Кадровий потенціал сільського господарства України та в тому числі і Вінницької області формується під впливом різних факторів і умов, відтворення яких залежить насамперед від демографічної ситуації, що склалась на даний час, та від резервів розширення трудового потенціалу населення до яких належать підвищення якості відтворення робочої сили.

На сьогодні, демографічні процеси втратили вирішальне значення для формування чисельності зайнятого сільського населення. Основною причиною скорочення його чисельності стало зменшення попиту на робочу силу у регіоні сільськогосподарських підприємств і зростання рівня безробіття. Унаслідок випереджаючого скорочення чисельності працівників сільськогосподарських підприємств у порівнянні з темпами скорочення чисельності сільського населення зменшується частка сільських мешканців, які працюють на сільськогосподарських підприємствах. Більш високими темпами таке скорочення відбувається саме у сільських районах.

Особливістю нашої країни є те, що третина населення проживає у сільській місцевості, і це підсилює необхідність формування трудових ресурсів саме в цій сфері, яке відбувається під впливом великої кількості чинників.

На 1 жовтня 2010 р. в Україні, за оцінкою, проживало 45822,2 тис. осіб. Упродовж січня-вересня 2010 р. чисельність населення зменшилася на 140,7 тис. осіб, що в розрахунку на 1000 жителів становило 4,1 особи.

Зменшення чисельності населення країни відбулося виключно за рахунок природного скорочення - 152,3 тис. осіб, водночас зафіксовано міграційний приріст населення - 11,6 тис. осіб.

Порівняно з січнем-вереснем 2009 р. обсяг природного скорочення збільшився на 10,2 тис. осіб, або з 4,1 до 4,4 особи в розрахунку на 1000 жителів. Природне скорочення населення спостерігалось у 23 регіонах країни, і тільки в Закарпатській області, м. Києві, Рівненській та Волинській областях зареєстровано природний приріст населення (відповідно 2363, 2320, 1799 і 570 осіб [2]).

Динаміка чисельності населення України та Вінницької області відображені у табл.1.

Чисельність населення України за досліджуваний період зменшилась на 409,8 тис. осіб (0,9%), тоді як чисельність сільського населення зменшилась на 430,5 тис. осіб (3,0%). По Вінницькій області чисельність населення зменшилось відповідно на 14,5 тис. осіб (0,9%), в тому числі сільського на 39,0 тис. осіб (4,7%). Питома вага сільського населення в регіоні складає 50,7%. Слід зазначити, що за досліджуваний період темпи скорочення сільського

населення перевищують темпи скорочення всього населення регіону на 3,8 пункти, що свідчить про складну демографічну ситуацію в сільській місцевості.

Таблиця 1. Динаміка чисельності населення [2]

Показники	Роки			2009 р. до 2007р. (+/-)
	2007	2008	2009	
Україна				
Все населення, тис. осіб	46372,7	46143,7	45962,9	-409,8
в тому числі сільське	14868,6	14703,9	14438,1	-430,5
Питома вага сільського населення,%	32,1	31,9	31,4	-0,7 п.
в т.ч. Вінницька область				
Все населення, тис. осіб	1665,1	1655,6	1650,6	-14,5
в тому числі сільське	875,4	847,4	836,4	-39,0
Питома вага сільського населення,%	52,5	51,0	50,7	-1,8 п.

*Державний комітет статистики

У Вінницькій області з питомою вагою сільського населення до 35,0% середньорічний темп скорочення питомої ваги працівників сільськогосподарських підприємств у загальній кількості сільського населення у 2000-2009 рр. склав 0,9%, а у районах з питомою вагою сільського населення понад 60%- 1,7%.

Рис. 1. Структура населення Вінниччини у 2009 році

Щодо структури населення Вінниччини, то ми бачимо, що міське населення у працездатному віці займає 53,4%, а сільське – 46,6%.

Вінниччина один із небагатьох регіонів України, де сільське населення переважає над міським. Проте останніми роками спостерігається тенденція до зменшення частки сільського населення. Зменшення частки сільського населення зумовлено рядом причин, зокрема: підвищенням показника смертності в сільській місцевості, оскільки велика частина населення –

пенсійного та перед пенсійного віку, вплив молоді до міста через неможливість працевлаштування в селі, або кращі умови праці в місті. Зниження чисельності населення працездатного віку і збільшення частки пенсійного віку в сільській місцевості дає змогу зробити висновок про наявність тенденції до старіння населення Вінницької області, а, отже трудових ресурсів.

Розрахунки показують, що населення Вінницької області станом на 1 січня 2010 року зменшилось на 9,4 тис. чоловік (0,6%). Такі зміни відбулися за рахунок скорочення сільського населення на 11 тис. чол. (1,3%), тоді як міське навпаки зросло на 1,6 тис. чол. в основному за рахунок міграційного руху.

Основними причинами таких несприятливих процесів є [4].

- низький рівень народжуваності на селі, що пов'язано із змінами в статеві віковій структурі населення;

- висока смертність сільських жителів, яка обумовлена несприятливою екологічною обстановкою, умовами праці, якістю життя;

- активні міграційні процеси, де наслідком міграції є не лише перерозподіл загальної чисельності населення, але й зміни його якісного складу. При цьому статеві вікова структура сільського населення опинилася зміненою на бік жіночого населення, а також осіб старших вікових груп, що вплинуло на народжуваність.

Високі темпи вивільнення працівників із сільськогосподарських підприємств, з одного боку, різке зниження попиту на робочу силу у містах, які завжди постачали необмежену кількість сільських мігрантів, — з іншого, спричинили поширення серед сільського населення безробіття. Нині ситуація із зайнятістю та можливостями працевлаштування на селі катастрофічна, багатьом селянам практично неможливо знайти роботу за місцем проживання. Масова незайнятість сільського населення — надзвичайно гостра соціальна проблема, наслідками якої є бідність, апатія, зневіра, напруженість відносин у сім'ях і сільських громадах, поширення на селі криміногенних явищ [3].

В 2009 році зайнятість населення працездатного віку в Україні порівняно з 2008 роком зменшилась на 2,6 пункти, тоді як у Вінницькій області ситуація ще гірша – 3,9 пункти. Як результат чисельність безробітного працездатного населення по Україні зросла на 532,6 тис. осіб (37,4%), а по Вінницькій області на 33,3 тис. осіб, або майже в 1,7 рази.

Рівень безробіття працездатного населення на Україні зріс на 2,7 пункти, із 6,9% у 2008 році до 9,6% у 2009 році. По Вінницькій області даний показник підвищився на 4,9 пункти і в 2009 році склав – 11,9%, що носить загрозливий характер для соціального забезпечення потреб населення.

В сільській місцевості Вінницької області, рівень зареєстрованого безробіття станом на 1 січня 2009 року становила 10,6% чисельності економічно активного населення зазначеного віку. Чисельність зареєстрованих безробітних станом на 1 січня 2010 року склала 26,0 тис. осіб, що становить 62,7% рівня 2008 року, а порівняно з 2009 роком перевищення складає 15,1%

(табл. 2)

Таблиця 2. Рівень безробіття та зайнятості населення в Україні та
Вінницькій області

	2008 р.				2009 р.			
	усього, у віці 15–70 років		з них працездатного віку		усього, у віці 15–70 років		з них працездатного віку	
	тис. осіб	у%	тис. осіб	у%	тис. осіб	у%	тис. осіб	у%
Зайнятість населення								
Україна	20972,3	59,3	19251,7	67,3	20191,5	57,7	18365,0	64,7
Вінницька область	725,6	58,7	656,1	67,0	693,5	56,9	614,4	63,1
Безробітне населення (за методологією МОП)								
Україна	1425,1	6,4	1424,0	6,9	1958,8	8,8	1956,6	9,6
Вінницька область	49,7	6,4	49,3	7,0	82,6	10,6	82,6	11,9

У деяких категоріях населення рівень зареєстрованого безробіття в жінок був вищим, ніж у чоловіків, у сільського населення — вищим, ніж у міського (відповідно 4,8 і 1,9%). Співвідношення чисельності зареєстрованих безробітних і безробітних, визначених за методологією МОП, дорівнювало 51,8% [5].

Тому підготовка та збереження трудових ресурсів у сільському господарстві є однією із основних складових відродження українського села й послідовного переходу до ринкової економіки. А це в основному здійснюється через удосконалення виробничих та економічних відносин, заінтересованості селян у підвищенні продуктивності праці, в одержанні відповідної оплати за свою працю, у рості добробуту й подоланні бідності на селі.

Прогресуюча демографічна криза ладна стати головною перепоною на шляху розвитку ефективних підприємницьких форм, адже на даний час вона вже обмежує окремі складові їх розвитку, зокрема кадрову. Свою частину негативного впливу на демографічну ситуацію справляють соціальні наслідки аграрної кризи, передусім майнове розшарування селян, яке поглиблюється в умовах обмеженості вибору дохідного виду зайнятості та мінімуму джерел поповнення ресурсів існування, що характеризується надмірною виснаженістю. Адже переважна частина селянських господарств використовували ті незначні резерви, які були нажиті за кращих часів і втрачали можливість підняти рівень і якість життя.

Таблиця 3. Кількість безробітних у Вінницькій області

Показники	Кількість зареєстрованих безробітних		
	На 1 січня 2010 р., осіб	У% до	
		01.12.2009 р.	01.01.2009р.
Безробітні – усього, з них:	26031	115,1	62,7
жінки	12848	104,0	58,1
Молодь у віці до 35 років	9566	113,2	64,3
Вивільнені з економічних причин	1343	101,4	150,2
Особи, що проживають на селі	15822	126,1	57,0

Гостро стоїть проблема обезлюднення сіл, що є проявом депопуляції, деградації села. Як вже відмічалось, інтенсивне старіння населення стає перешкодою на шляху його відтворення. В даному аспекті проявляється негативна тенденція, яка з часом зумовить дефіцит кадрів для аграрних підприємств. Трудонедостатність села при сучасному рівні техніко – технологічної оснащеності підприємницьких структур, організації праці є проблемою, яка негативно відіб'ється на формуванні трудового потенціалу.

Проведені розрахунки показують, що природне скорочення населення Вінницької області є результатом депопуляції, тобто перевищення числа померлих над числом народжуваних. Зниження народжуваності викликане в основному різким падінням життєвого рівня та якості життя сільського населення (табл.4), [2].

Таблиця 4. Показники природного руху сільського населення
Вінницької області

Показники	Роки			
	2006	2007	2008	2009
Число народжуваних, чол.	16287	16711	17915	18053
в т.ч. на 1000 чол. населення	7,8	8,0	8,6	10,9
Число померлих, чол..	29315	29428	28492	26873
в т.ч. на 1000 чол. населення	19,4	19,3	18,5	16,2
Природний приріст (скорочення) населення, чол.	-13028	-12717	-10577	-8820
в т.ч. на 1000 чол. населення	-11,6	-11,3	-10,0	-5,3

*Державний комітет статистики

Число народжених у 2009 році збільшилось у порівнянні з 2006 р. на 10,8%, а померлих зменшилось на 9,1%, що засвідчує факт покращення демографічної ситуації в регіоні. Підтвердженням цього є зменшення темпів природного скорочення населення майже в 1,5 рази. У Вінницькій області скорочення числа жителів спостерігається у всіх районах.

Зважаючи на те, що Вінницька область має багато ресурсів для розвитку сільського господарства, а використання їх йде не на повну потужність, тому населення сільської місцевості змушене мігрувати у міста, шукаючи інші види заробітку.

Відтворення трудового потенціалу сільських територій області має забезпечити відповідність між попитом на працю та її пропозицією. Тому воно повинно підтримуватись належною соціальною політикою держави щодо охорони здоров'я (наявність необхідної кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та якість надання в них медичної допомоги), формуванням висококваліфікованих фахівців в сфері сільського господарства, шляхом оновлення змісту та якості освіти в аграрних вузах. Керівництво області має звернути увагу на створення більшої кількості робочих місць та належних умов праці, що є також важливим фактором у процесі відтворення

трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Висновки. Головною тенденцією підвищення ефективності формування та використання трудового потенціалу регіону є забезпечення стабільного економічного розвитку аграрного виробництва, розробка та впровадження ефективних програм сільського розвитку, стимулювання розвитку підприємництва, конкуренції, здійснення державою соціального захисту сільського населення і сільських товаровиробників з метою підтримки їх життєвого рівня. Саме сільський розвиток має бути не лише запорукою продовольчої безпеки нашої держави, але й ключовою основою для подолання сільської бідності, системної деградації сільськогосподарської галузі, соціально – економічного занепаду села.

Загальновизнаним напрямом сільського розвитку є диверсифікація діяльності сільського населення, у тому числі створення сприятливих умов для поширення її несільськогосподарських видів у сільській місцевості.

Література

1. Комплексна програма розвитку українського села на період до 2015 року (проект) // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С.3-49
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
3. Чорна Л.О., Коваленко О.О., Степанюк О.В. Особливості формування політики зайнятості населення в сільськогосподарських регіонах. / Л.О. Чорна, О.О. Коваленко, О.В. Степанюк // АгроСвіт. – 2009. - №5. – С. 50-52.
4. Чернега І. І. Зайнятість сільського населення на сучасному етапі ринкових перетворень. / Чернега І. І. //Економіка АПК. - №5. – 2008. – С. 138 – 142
5. Статистичні дані: [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://www.glavred.info/archive /2008>

Summary

Revival of demographic and labour potential of agricultural sector in the region / Kaflevska S.G.,

In the article the present – day state of demographic and labour potential of Ukraine, namely Vinnitsa region, is studied and analyzed. Main directions of and labour potential revival of the region are formed.

Key word: demography, labour potential, unemployment, employment.